

7. Matsak Zh. G. Adage as a translation issue / Kremenchug State Polytechnic University named after M. V. Ostrogradskyi – Available at www.rusnauka.com (in Ukrainian).
8. Myrnyi Panas. Harlot / Panas Myrnyi. – Available at www.ukrlib.org.
9. Selivanova O. Essays on Ukrainian phraseology (psycho-cognitive and ethno-cultural aspects): [monograph] / O. Selivanova. – K.–Cherkasy : Brama, 2004. – 267 pages (in Ukrainian).

УДК 821.161.1

«АЛТИН-ТОЛОБАС» Б. АКУНИНА ЯК РОМАН-СИМУЛЯКР

Галич О.А., докт. філол. наук, проф.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, Україна

halich48@mail.ru

Стаття присвячена аналізу роману Б. Акуніна “Алтин-толобас”, що проливає світло на найбільший симулякр письменника, створення міфу про зародження російської династії Фандоріних і, водночас, змальовує представника останньої її гілки. Роман-симулякр вписується в новітні тенденції розвитку літературного процесу, коли під впливом глобалізації швидкими темпами розвивається квазидокументальна література.

Ключові слова: документалістика, квазидокументальна література, роман, симулякр, глобалізація

«АЛТЫН-ТОЛОБАС» Б. АКУНИНА КАК РОМАН-СИМУЛЯКР

Галич О.А., докт. филол. наук, проф.

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко

пл. Гоголя, 1, г. Старобельск, Украина

Статья посвящена анализу романа Б. Акунина “Алтын-толобас”, который проливает свет на самый большой симулякр писателя, создание мифа о зарождении российской династии Фандориных и, одновременно, рисует представителя последней ее ветви. Роман-симулякр вписывается в новейшие тенденции развития литературного процесса, когда под влиянием глобализации быстрыми темпами развивается квазидокументальная литература.

Ключевые слова: документалистика, квазидокументальная литература, роман, симулякр, глобализация

"ALTYN-TOLOBAS" BY B. AKUNIN AS A NOVEL-SIMULACRUM

Halych O.A., doctor of Philology, professor

Lugansk National University named after Taras Shevchenko

Hohol sq. 1, Starobilsk, Ukraine

The events of the novel "Altyn-tolobas" taking place in two time dimensions: founder of the Russian branch of the Cornelius Von Dorn lives in the seventeenth century. And his descendant Nicholas Alexandrovich Fandorin arrives in Russia at the beginning of. Both characters represent great mystification of Boris Akunin – Fandorin creation of the Russian dynasty – which by internal intertextuality, the presence of many novels and stories writer, created the illusion of reality in his history of the Russian state, sometimes significantly affecting the course of historical events that took place in it. Fandorin in Boris Akunin, in the words of French philosopher J. Baudriard, is a simulacrum, and the work – a novel-simulacrum, because the author deliberately uses mystification, proving its authenticity modeled his novels in the characters that do not represent any true reality; similar, but not as ambitious, is the image Kozma Prutkov, designed in the nineteenth century. Tolstoy and brothers Zhemchuzhnikovs or in Ukrainian literature beginning in twentieth century. K. Burevii mystified image hiperfuturysta Edward Strikha for which there was no fundamental reality. Image Cornelius Von Dorn represents the beginning of a gigantic hoax, and the image of Nicholas Fandorin – it is completed.

No wonder, the hero of the novel "Altyn-tolobas" Cornelius Von Dorn, landing in Moscow realities, communicates not only with fictional characters, which in the novel a lot, but also with real historical figures, nobles, ministers personally to the Russian king and heir to the throne. The last of the kind Fandorin Nicholas with any of the great people of Russia are not talking, but it works in modern geographical and topographical realities, forcing the reader to feel their identity as a follower of the real reality that is actually

a great simulacrum writer that fits into the trend of modern literary process, when under the influence of globalization rapidly growing kvazidocumentary literature.

Keywords: documentary, kvazidocumentary literature, novel, simulacrum, globalization.

Твори підписані ім'ям Б. Акунін (пізніше – Борис Акунін), з'явилися в 1998 році й одразу викликали інтерес до їхнього автора. Хто він? Висловлювалися припущення, що за цим псевдонімом може ховатися один із відомих сходознавців. Навіть називалися імена російських політиків В. Жириновського, Є. Примакова. Насправді ним виявився японіст, літературознавець, перекладач з японської та англійської мов Григорій Шалвович Чхартишвілі (1956 р. н.), людина, яка критично ставиться до нинішньої російської влади і останні роки постійно проживає у Великій Британії.

Головним героєм серії детективних романів-симулякрів Б. Акуніна є сищик Ераст Петрович Фандорін. Він – статський радник у відставці, за версією автора, колись служив чиновником з особливих доручень при Московському генерал-губернаторстві. Цей вигаданий персонаж у творчості Б. Акуніна уособлює образ вишуканого ідеального аристократа кінця ХІХ ст.: непідкупний привабливий інтелектуал, інтелігентний знавець чужоземних мов.

Метою дослідження є аналіз роману Б. Акуніна “Алтин-толобас”, що проливає світло на найбільший симулякр письменника, створення міфу про зародження російської династії Фандоріних і, водночас, змальовує представника останньої її гілки. Під таким кутом зору про твір Б. Акуніна ніхто не писав.

Події роману “Алтин-толобас” відбуваються у двох часових вимірах: зачинатель російської гілки роду Корнеліус фон Дорн живе у ХVІІ ст., а його нащадок Ніколас Олександрович Фандорін приїздить до Росії на початку ХХІ ст. Обидва герої репрезентують велику містифікацію Б. Акуніна – створення російської династії Фандоріних, – які шляхом внутрішньої інтертекстуальності, присутності в багатьох романах і повістях письменника, створили ілюзію своєї реальності в історії Російської держави, суттєво впливаючи часом на перебіг історичних подій, що відбувалися в ній. Фандоріни у Б. Акуніна, говорячи словами французького філософа Ж. Бодріяра, є симулякром, адже автор свідомо використовує містифікацію, доводячи нею справжність змодельованих ним у романах героїв, які не представляють жодної справжньої реальності; схожим, але не таким масштабним, є образ Козьми Пруткова, сконструйований у ХІХ ст. О. Толстим і братами Жемчужниковими, чи в українській літературі поч. ХХ ст. містифікований К. Буревієм образ гіперфутуриста Едварда Стріхи, за якими не було жодної фундаментальної реальності. Образ Корнеліуса фон Дорна репрезентує початок велетенської містифікації, а образ Ніколаса Фандоріна – її завершення.

Б. Акунін у романі “Алтин-толобас”, як і в багатьох попередніх, уміло тримає в напрузі читачів, розгортаючи в детективному ключі обидві сюжетні лінії твору. Перша з них (ми зупинимося передусім на ній) пов'язана з історією російського періоду життя Корнеліуса фон Дорна, друга – з приїздом в Росію з Англії Ніколаса Олександровича Фандоріна. Обидва персонажі роману є вигаданими, тобто сконструйованими уявою Б. Акуніна й перебувають у силовому полі буденної белетристики.

Перший із героїв – Корнеліус фон Дорн – звичайний лицар удачі, найманець, який служить черговому господарю лише заради наживи. Як і личить детективному роману, Б. Акунін робить для героя шлях у далеку Росію досить непростим і небезпечним. Однак з прибуттям до столиці його невдачі не закінчилися. Капітанського звання він був позбавлений одразу, плату йому поклали половинну від домовленої в Амстердамі суми. Піддячий Ликов, з яким фон Дорн говорив про можливості служби, уперше назвав його Корнієм Фондорновим, переінакшивши на російський манер його ім'я та прізвище. Цей же чиновник, якого ображений герой схопив за комір і став трясти та обзивати міцними

словами, відправив Корнеліуса для покарання в полк, яким командував німець полковник Лібенів. Наслухавшись від нього страхіть про Московію, Корнеліус висловився, що він протримається в Москві чотири роки і поїде додому. На що досвідчений Лібенів йому відповів: “Приїхати сюди можна, повернутися – ні за що й ніколи. Ви назавжди залишитеся в Росії, вас закопають у неугноєну російську землю, і з вашого праху виросте головна російська рослина – лопух” [1, с. 81]. І ці слова виявилися пророчими. Корнеліус більше не побачить рідні краї, і тут, у варварській державі, започаткує російську гілку свого роду.

Впроваджуючи засобами художньої літератури свого героя в російські реалії, Б. Акунін передає його подальші дії, поступово відтворюючи як лейтенант Корнеліус став звикати до особливостей московського життя. Спочатку він поставив на місце свого безпосереднього командира капітана Овсія Творогова, безпробудного п'яницю і злодія. Розуміючи, що втеча з Московії буде дуже небезпечною, фон Дорн вирішив до неї ґрунтовно підготуватися: за рік досконало вивчити російську мову, щоб у ньому ніхто не міг упізнати іноземця. Також він припас місцевий одяг, юфтові чоботи, гостроверху шапку, кафтан, зібрався невдовзі відпустити бороду і став чекати слушного моменту, щоб спробувати вирватися з Росії. Однак сталося не так, як бажалося. Одного дня під час навчань роти, до нього підійшов арап і сказав, що з ним хоче поговорити перший російський міністр боярин Матфеев, який, як помітив фон Дорн, спостерігав за навчанням. Так Корнеліус фон Дорн зустрічається в романі Б. Акуніна з реальною історичною особою Артамоном Сергійовичем Матфеевим (у романі – Матфеевим, очевидно, письменник змінює одну літеру в прізвищі героя, щоб творена ним квазіісторія була симулякром, який тільки чимось в окремих епізодах нагадує справжню історію), відомим державним діячем Росії, близькою людиною до царя Олексія Михайловича, в останні роки правління якого він очолював уряд. Той пропонує Корнеліусу стати командиром матфеевської мушкетерської роти в чині капітана.

Через спілкування з реальними героями, передусім Матфеевим, Б. Акунін показує вплетення вигаданого персонажа в російську історію. “Обов'язки у Корнеліуса були такі. Головний (це не говорилося, приймалося само собою) – охороняти самого боярина, його двір і родину, ну, а крім цього, по черзі зі стрільцями Стемногого приказу і колійниками князя Милославського мушкетери тримали варту в Кремлі” [1, с. 143]. Тоді ж Корнеліус уперше побачив російського самодержця Олексія Михайловича. Спостереження за імператором викликали в Корнеліуса здивування. Та людина, яка походжала в оранжереї, була зовсім несхожою на ту, яку він бачив у Грановитій палаті, що приймала чужоземних послів: “На аудієнції цар сидів нерухомою золотою лялькою, навіть очима не поводив. Ніби і не живий зовсім, а якась алегорична персона, що уособлює важкість і неповороткість Третього Риму” [1, с. 145]. Так поступово Б. Акунін переконує читачів у тому, що він описує справжні історичні події, створюючи в них ілюзію не симулякру, а реальності. На це працює докладний опис життя царського двору, який подається очима капітана: “Неосяжна держава жила пісно і нудно, музику не слухала, театрив не знала, а в царських покоях мався і свій оркестр, і балет, і “сміхотворче дійство” зі скоморохами, і лицедійська трупа” [1, с. 145]. Цар залюбки грав у шахи, хоча його підданам за це загрожувала страшна кара. Він у своїх покоях носив європейське вбрання.

Створюючи в читача ілюзію правди подій, які описує Б. Акунін, він вводить до сюжету твору ще кількох реальних історичних персонажів з оточення царя. Зокрема, царівну Софію Олексіївну, доньку Олексія Михайловича від першого шлюбу, старшу сестру Петра Першого, майбутню регентшу при малолітніх спадкоємцях престолу Петрі I та Івані V. На час описуваних подій у романі їй було лише вісімнадцять років. Щоб далі розвивати симулякри в “Алтині-голубасі”, автор примушує реальних історичних осіб, царівну Софію, її молодшого брата, майбутнього російського імператора Петра,

спілкуватися з Корнеліусом фон Дорном: “... Коли фон Дорн чергував у галереї Потішного палацу, принцеса раптом підійшла і заговорила по-французьки – спитала, чув він про комедію паризького пописувача Мольєра і чи може добути для неї в Німецькій слободі хоч якась із його писань” [1, с. 148]. Корнеліус виконав прохання Софії й отримав від неї подарунок – “перстень з яхонтом, разів у десять дорожчий за книжку” [1, с. 148]. Іншим разом капітан застав малолітнього царевича Петра за пустощами і “клацнув пустуну по кучерявій потилиці” [1, с. 149].

Б. Акунін характеризує керівника російського уряду Матфеева як людину, що прагне якомога більшої влади, до того ж розумну, яка має вдома бібліотеку й читає книги різними мовами. Щоб зробити сюжет твору більше правдоподібним, Б. Акунін примушує головного героя спробувати налагодити стосунки з донькою першого міністра Сашенькою.

Сюжет роману в показі лінії Корнеліуса фон Дорна суттєво загострюється подіями, що сталися в ніч на 1 січня 1676 року, або 5184 за московським літочисленням. Вони пов’язані з уведенням автором нового персонажа, лікаря і фармацевта Адама Вальзера, який уперше з’явився на святкуванні Нового року в Матфеева і несподівано швидко його залишив. Невдовзі сам капітан мушкетерів ледве не загинув, рятуючи свого співвітчизника Вальзера. Від останнього капітан мушкетерів уперше почув про Ліберію і Замолея. Їх він назвав “найбільшим скарбом із усіх відомих людству” [1, с. 216], чим страшенно зацікавив Корнеліуса, який досі найбільшими скарбами вважав золото, дорогоцінне каміння. Тут же було щось інше, тому капітан уважно вислухав розповідь лікаря про Ліберію і Замолея. Виявилось, що “Ліберія – це бібліотека візантійських імператорів, в основу котрої лягло зібрання великої Александрійської бібліотеки і твори перших християнських навчителів віри. Двісті років тому принцеса Софія, племінниця останнього кесаря, привезла великому герцогу московитів цей скарб в придане. Невігласні царі книгами цікавилися мало, і до Івана бібліотека так і пролежала в скринях майже недоторканою” [1, с. 218]. Серед книг була скриня, у якій зберігалася особливо секретна праця, написана якимось Замолеєм. Вальзер уводить Корнеліуса в оману, заявляючи, що в ній є секрет “Червоної Тинктури, чи Магістеріума – магічного порошку, котрий іноді ще називають Філософським Каменем” [1, с. 219]. Він же просить капітана допомогти йому в пошуках бібліотеки на завершальній стадії, пообіцявши надзвичайно щедру винагороду.

Роман Б. Акуніна названо “Алтин-толобас”. Вальзер показує Корнеліусу алтин-толобас і пояснює його призначення: це – “скриня, просочена особливим розчином, що не пропускає вологу. В часи, коли Московією володіли татари, у таких толобасах ханські намісники-баскаки перевозили зібрану данину: золото, срібло, соболів. Манускрипти можуть зберігатися тут хоч і тисячу років, нічого з ними не станеться” [1, с. 231].

Спокушений Вальзером капітан мушкетерів розпочинає пошук бібліотеки в підземеллях палацу Олексія Михайловича. Обстежуючи їх протягом кількох днів, Корнеліус зробив для себе низку відкриттів. Б. Акунін, створюючи власний симулякр, приводить героя в лабіринт, звідки прослуховуються всі кімнати житла царя. Він чує, як розбирається хтось з придворних з дрібним злодюжкою, що вкрав з царських запасів дві свічки. Простукуючи приміщення в пошуках таємної схованки для бібліотеки, капітан раптом чує голос самого царя: “Он, знову стукнуло залізним, – боязко промовив сиплуватий, масний тенорок. – Чув, дурню?” [1, с. 235]. Для Корнеліуса – це страшне відкриття: значить царські покої також прослуховуються.

Корнеліус чує, що цар боїться якоїсь Залізної Людини, прихід якої ніби віщує йому смерть. До його батька незадовго до смерті така людина теж приходила. Зляканий капітан почув ще, що Залізна Людина – це злодій, який хоче знищити династію Романових за загублене малолітство. Наступного дня фон Дорн дізнався від лікаря, що цей злодій – “це

трирічний син тушинського царя Лжедмитрія і польської красуні Марини Мнишек. ... Щоб хлопчик, коли виросте, не претендував на престол, Романови його повісили” [1, с. 236]. Адам Вальзер переповідає капітану те, про що тільки пошепки говорили у столиці Московії: “...Після такого злочиння не буде новій династії щастя, мало хто з Романових своєю смертю помре, а закінчать вони тим, чим починали – з їхніми малолітніми чадами злочиння вчинять так, як вони обійшлися зі Злодюжкою” [1, с. 236]. Він же порадив капітану, коли той знову спуститься в підземелля, одягнути маску з білої тканини, “а груди у вас завдяки кірасі і так залізні. Якщо хтось вас і побачить, вирішить, що ви Залізна Людина” [1, с. 236].

У підземеллі Корнеліус дізнався про те, що цариця Софія зраджує своєму чоловікові з боярином Галицьким, який часто відвідує Матфеева і вважається нареченим його доньки Сашеньки. Це відкриття стало черговим симулякром роману. Капітан випадково “зачепився залізним налокітником об стіну, від чого пролунав брязкіт і гуркіт” [1, с. 238]. Кмітливий Галицький одразу ж визначив, що його і царицю хтось підслуховує. Було організоване переслідування, мушкетери заблокували виходи з льоху. Тікаючи від погоні, капітан вискочив через потайний вихід прямо до царської молельні, де перед іконами стояв навколішки сам Олексій Михайлович, який, “почувши залізний гуркіт, удавився обривком молитви. На капітана озирнулося застигле від жаху обличчя – окате, шокате. “Злодюжка, – просичав великий государ Олексій Михайлович. – За мною прийшов” [1, с. 241]. Невдовзі фон Дорн дізнався, що “царя вночі удар розбив, кінчається” [1, с. 245].

Увечері до капітана несподівано з’явився Адам Вальзер і заявив, що зараз саме час іти за Ліберією, але не в Кремль, бо вона в іншому місці. Запропонувавши раніше пошуки в підземеллях Кремля, лікар випробовував Корнеліуса на надійність. Насправді він уже знав, що Ліберія знаходиться в підземних приміщеннях під палацом митрополита Антиохійського, який був конкурентом Вальзера в пошуках бібліотеки. Цієї ж ночі обидва спустилися в підземелля, вхід до якого розпочинався у спальні митрополита, який на той час був у Кремлі біля помираючого Олексія Михайловича. Перше, що побачив Корнеліус у підземеллі, це “скрині, величезні! Три, ще шість, у кутку чотири, і потім біля дальньої стіни. Усього двадцять вісім” [1, с. 280–281]. У скринях справді виявилися книги, багато книг: “Деякі були просто чудо: з перлами, яшмою, смарагдами” [1, с. 281]. Серед книг виявилася й Замолея.

Жанр детективного роману вимагав неймовірних поворотів сюжету, і вони з’явилися. Залишити територію палацу митрополита Антиохійського без пригод не вдалося. Врешті-решт Адам Вальзер переліз через мур і перекинув мішок із безцінними скарбами. Корнеліуса ж схопила охорона, і він опинився в щілині, тісному кам’яному мішку Костянтино-Оленінської башти Кремля.

Коли вранці його привели до ката, він дізнався, що цар Олексій Михайлович помер і встиг помилювати в’язнів, крім тих, хто є убивцею. Охоплений жахом неминучої й болісної смерті, Корнеліус уже був готовий до мук на дибі, проте несподівано з’явився кремлівський скороход і зачитав наказ Матфеева негайно його звільнити. Про це поклопотався Адам Вальзер. Він же пізніше зізнався Корнеліусу, що обдурих його: “У Замолеї не міститься рецепт Філософського Каменю” [1, с. 335]. Потім лікар повідомив Корнеліуса, що Замолея містить п’яте Євангеліє від Іуди, від прочитання якого “вся християнська віра прийшла б у хитання” [1, с. 339]. Вальзер поділився з капітаном мушкетерів своїм планом поїхати до Амстердама, купити там друкарню і видати в ній Замолею. Він попросив Корнеліуса допомогти в цьому. Однак тому план не сподобався, оскільки він міг би призвести до нової релігійної війни в Європі (капітан згадав Реформацію, що розколола родину фон Дорнів, які почали знищувати один одного). Саме тому Корнеліус рішуче заявив, що не допустить реалізації плану Адама Вальзера.

За що ледве не поплатився життям, випивши отруєного німцем вина. Коли Корнеліус не зміг звестися на ноги, то від аптекаря й лікаря дізнався, що це так діє отрута, якою колись у Греції вбили Сократа: “Я знову, як і на початку нашої дружби, піддав вас випробуванню, але цього разу ви його не пройшли” [1, с. 347].

І все ж в останній момент капітану вдалося уникнути смерті. Для цього йому довелося вбити Адама Вальзера й випити протиотруту, що лежала в кишені у лікаря. Повернувшись до виконання прямих обов'язків, Корнеліус дізнався, що вночі вороги Артамона Сергійовича Матфеева зібрали без нього Думу й усунули його від влади. Колишній тепер уже перший міністр вручив Корнеліусу грамоту, що давала йому право на безперешкодний виїзд з Росії. Сашенька, донька Матфеева, несподівано поцілувала капітана, коли він залишав, здавалося в останнє будинок її батька, і по-французьки назвала його своїм неможливим коханням. Здається, що саме з цього поцілунку починаються суттєві зміни в житті капітана й зароджується російська гілка роду фон Дорнів. Автор лише натякає на це. Не даремно в анонсі до останнього, шістнадцятого розділу роману є слова: “Початок роду російських Фандоріних” [1, с. 379] і згадка про притчу, що її розповів якимсь арап: “Досидівся крокодил у своєму болоті, діждався, щоб місяць упав до нього прямо в пазурісті лапи” [1, с. 382].

Отже, ми маємо справу з велетенським романом-симулякром Б. Акуніна, який в “Алтин-толобасі” намагається легалізувати в російській історії вигадану його творчою фантазією династію Фандоріних, присутню в багатьох творах, передусім у романах письменника. Не даремно його герой Корнеліус фон Дорн, укоріняючись у московські реалії, спілкується не лише з вигаданими персонажами, яких у романі чимало, а також і з реальними історичними особистостями, боярами, міністрами, навіть з російським царем і спадкоємцями престолу. Останній із роду Фандоріних Ніколас ні з ким з великих людей Росії не спілкується, але він діє в сучасних географічних і топографічних реаліях, примушуючи читача відчувати свою справжність як продовжувача реальної реальності, що насправді є великим симулякром письменника, який вписується в тенденції новітнього літературного процесу, коли під впливом глобалізації швидкими темпами розвивається квазідокументальна література.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акунин Б. Алтын-толобас. Роман / Б. Акунин. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2009. – 383 с.

REFERENCES

1. Akunin, B. (2009), *Altyn-tolobas* [Altyn-tolobas], OLMA Media Group, Moskow, Russia.

УДК 821.161.2:82-312.2

ПРИТЧЕВІСТЬ У КООРДИНАТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ (ЗА РОМАНОМ «ЯНГОЛ У СІРОМУ» Н. ГУМЕНЮК)

Горбач Н.В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
horbachnathalia@gmail.com

Стаття присвячена аналізу роману "Янгол у сірому" Н. Гуменюк крізь призму реалізації в ньому авторської варіації біблійного сюжету про Каїна та Авеля на матеріалі вітчизняної історії I пол. XX ст.

Ключові слова: інтерпретація, новела, притча, роман, сюжет.